

ИМИТАЦИИ НА ЗЛАТНИ МОНЕТИ НА ИМПЕРАТОР ЮСТИНИАН II (685–695, 705–711) ОТ СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ

Игор ЛАЗАРЕНКО

В 330 г. император Константин I Велики (307–337) избрал за втора столицата на Римската империя град Византион и го преименувал на Константинопол (Светът след Иисус 2000, 164). С този акт започнало разделянето на империята, което завършило в 395 г. Тогава император Теодосий I (379–395) обявил синовете си Аркадий (395–408) и Хонорий (395–423) за бъдещи владетели на две отделни държави с обща граница (Светът след Иисус 2000, 225–226).

През втората половина на V в. Западната римска империя била завоювана от германски племена и върху нейната територия се формирали кралствата на вестготи, остготи, вандали, бургунди, франки, алемани и лангобарди (Светът след Иисус 2000, 477–497).

Източната римска империя, наречена в ново време Византия, просъществувала до средата на XV в. През IV–V в. в част от нейните европейски провинции се заселили сармати, готи и хуни, а през VI и VII в. на юг от река Дунав преминали кутригури, авари и славяни (ЛИБИ I–III 1958-1965; ГИБИ I–III 1954-1960; ХИБ I 1964). Тяхното пребиваване не предизвикало юридически изменения на държавните ѝ граници. Такива се случили чак към края на VII в. През 680 г. българите, водени от хан Аспарух (680–700), разбили византийците в т.н. Онгъл (неустановено място в Бесарабия или Северна Добруджа), преминали през провинция Скития и се установили в т.н. Варна край Одесос (дн. Варна). Появата им била съпроводена с разселване на славянските племена, които обитавали диоцез Тракия на юг към Хемус и на запад към аварите. Отношенията между Империята и българите били уредени с мирния договор от 681 г. (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 263–264; Патриарх Никифор ГИБИ III 1960, 295–296; Анастасий Библиотекар ЛИБИ II 1960, 248–250).

Настъпилите гранични промени са известни от съдържанието на няколко мирни договора, сключени в VIII и IX в. (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 285; Бешевлиев 1981, 104–107).

Установяването на българите в земи, принадлежали преди това на Византия, се оказало от голямо значение за материалната и духовната им култура. Византийското влияние имало много измерения, но в социално-икономически план най-същественото било постепенната монетаризация на политическите, обществените и стопанските отношения в България. Монетаризацията на дадена държава се приема за завършена, след като има безспорни доказателства за използването на монетите в ежедневието на нейните поданици и събирането на различни данъци и такси в пари. Основната предпоставка за това е наличието на достатъчно количество монети, а най-сигурното доказателство е собствено, включително подражателно (имитативно) монетно производство.

Преди заселването си на юг от Дунав българите не са разполагали с монети, които да ползват като разменно средство. След като станали преки съседи с византийците, до тях започнали да достигат по различни начини голям брой монети (Лишев 1958, 53, 62).

В мирния договор между България и Византия от 681 г. е имало клауза, която предвиждала империята да плаща годишен данък на българите (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 264; Патриарх Никифор ГИБИ III 1960, 296; Анастасий Библиотекар ЛИБИ II 1960, 250). Дали става дума за предмети на определена стойност или за монети, не е ясно, но и двата варианта са засвидетелствани през следващите десетилетия. В договора от 716 г. данъкът към българите е в червени кожи и дрехи за тридесет или петдесет ливри злато (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 285), а във втория мадарски надпис се описват плащания в жълтици от императора на Византия към архонта на българите Крумесис (Кормесий) (Бешевлиев 1981, 63–66).

За съдържанието на българската съкровищница можем да съдим по сведението на Теофан, че хан Тервел (700–721) дал сумата от петдесет кентинария злато (360 000 солида) на детронирания през 715 г. император Анастасий II (713–715), който в края на 718 г. се опитал да се върне на византийския престол (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 269; Анастасий Библиотекар ЛИБИ II 1960, 256). Значителното количество златни монети, с които разполагал Тервел към края на своето управление, вероятно също са постъпвали в България като годишен данък или като благодарност за разгрома на арабите пред стените на Константинопол през август 718 г. (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 269; Анастасий Библиотекар ЛИБИ II 1960, 256).

Освен от договорените междудържавни плащания, българите се сдобивали с византийски монети и по насилствен път. Един от най-показателните случаи е от 807 г. Тогава български отряд извършил нападение над византийска военна част, която пренасяла каса

с войнишки заплати. При този „обир“ били взети 1100 ливри злато (79 200 солида) (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 279).

Търговията е доставяла може би най-малко монети в България. През 716 г. бил сключен първият българо-византийски договор с търговска клауза (Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 285), но българските търговци в Константинопол изглежда чак до X в. практикували основно стокообмен (Книга на Епарха ГИБИ V 1964, 10–11; Лишев 1958, 72–73). Как са постъпвали византийските търговци в България не се знае, но едва ли са отказвали да продават своите стоки срещу византийски монети, които са се намирали у българите. По този начин част от златните и сребърните монети са се връщали обратно в Империята (Дуйчев 1951, 96).

Незначителният брой византийски монети от VIII в., които са намерени в границите на Първото българско царство¹, може да се дължи не на количеството монети, постъпило през средновековието в държавата, а на малкото проучени селища от VIII в. Твърди се, че дори Плиска – най-продължително разкопаваният археологически обект от езическия период на България, е добила известния си днес столичен статут и архитектурен облик едва към края на VIII в. (Георгиев 2002, 208–227; Георгиев 2004, 227; Георгиев 2011, 95–98, 101–102). Ако действително е така, откритите там монети няма как да отразяват монетната циркулация в България от края на VII в. до края на VIII в. При това положение не може да се прецени дали в България са използвани монети през VII–VIII в. и всякакви предположения за и против напълно безмонетния характер на българското стопанство са недоказуеми.

Възможно е в началото на VIII в. монетите от благороден метал да са били достояние не само на хана и аристокрацията, но и на обикновените българи. Ако се вярва на Свидас (X в.), част от даровете, които Тервел получил от император Юстиниан II (685–695, 705–711) през 705 г., били златни и сребърни монети. Ханът ги поставил в сандъчета и ги раздавал на войниците си (Свидас ГИБИ V 1964, 310).

Византийските монети, които били в българското население, са имали различно приложение. Много често са били използвани като накити (Вернер 1988, 19–20, приложения 17–18; Славчев, Йорданов 1979, 29; Йорданов 1979, 11–12; Лазаров 2012, 68–69), но вероятно са пазени и за други цели – откупуване на пленник, плащане на наказателна глоба, зестра и др. За такива плащания става дума в някои параграфи от „Закона за съдене на хората“ (Бобчев 1903, 172–174; Лишев 1958, 67–69; Гайдаров 1969, 7–11) и в отговорите на

¹ Обобщени данни виж у Жекова 2007, 239–243; Лазаров 2012, 64–66.

папа Николай I (800–867) до княз Борис I (852–889) (Папа Николай I ЛИБИ II 1960, 98).

Досега най-ранните български монетовидни паметници са два едностранни медальона с името и образа на хан Омуртаг. Те приличат по външен вид на римските едностранни монетовидни медальони, сечени през IV в. за император Константин I Велики и неговите синове, а по иконография – на византийските солиди от втората половина на VIII – първата четвърт на IX в. (Йорданов 1976, 18–34; Славчев, Йорданов 1979, 25–32; Йорданов 2001, 25–26; Йорданов 2011, 161–169; Йорданов 2016, 36–44).

Омуртаговите медальони не се приемат за монети по няколко причини. Те са имали халка за окачване, броят им не предполага използване във вътрешния или международния монетооборот, теглото им (2,74 г на екземпляра от хълма Царевец във Велико Търново) не съответства на византийския златен солид или на някое от неговите подразделения, едностранно отсечени византийски монети не са известни. Затова се предполага, че те са използвани като почетни знаци, раздавани от хана на негови приближени – т.н. „хранени хора“ (Йорданов 1976, 27–28; Славчев, Йорданов 1979, 28–29; Йорданов 2001, 25; Йорданов 2011, 165–167; Йорданов 2016, 41–42; Пенчев 1997, 26).

Въпреки представителните функции на българските медальони, все пак се допуска, че те са своеобразни церемониални или възпоменателни монети с диаметъра на съвременните им византийски солиди, но с тегло, съобразено с някаква българска тегловна система, използвана през IX в. (Oberländer-Târnoveanu 2005, 191–196; Йорданов 2011, 166; Йорданов 2016, 38–39).

След средата на IX и през X в. в България са били отсичани и отливани имитации на византийски монети от злато, сребро и мед. Производството вероятно е било официално и е организирано за задоволяване на нуждата от монети в района на столиците Плиска и Преслав (Oberländer-Târnoveanu 2005, 196–207; Йорданов, Жекова 2006, 197–198; Жекова 2006а, 199–203; Жекова 2006б, 16–17; Жекова 2008, 331–336; Георгиев 2012, 78–79).

Може да се окаже, че изработването на някакви имитативни монети в българска среда е започнало още в началото на VIII в.

В нумизматичната колекция на Археологически музей (АМ) – Варна се съхраняват две монетовидни пластини със следното описание.

1. А. Бюст на Исус Христос, облечен в туника (палиум), насреща. Главата е елипсовидна. Лицето е схематично, с изпъкнало чело, нос, очи и уста. Има коса само над темето, представена като обемна дъга, разделена от пет наклонени линии. Симетрично на нея, около шията, има втора по-малка разделена дъга, наподобяваща яка на дреха или палиум. Зад главата се виждат две хоризонтални рамене на кръст. Около изображението – полукръг от едри

точки.

Оп. Бюст на владетел с корона и лорос, насреща.

Медно ядро с частично запазена дебела позлата, пробито на две места. Липсва част от периферията над главата на Исус Христос – под бюста на владетеля.

Тегло – 0,75 г; диаметър – 17 мм; посока на печатите – 6 ч.; местонамиране – Североизточна България, в Добричка или Шуменска област; АМ–Варна, фонд „Нумизматика“, инв. № IV 3364 (**табло XLI 5**).

2. Л. Бюст на Исус Христос, облечен в туника (палиум), насреща. Лицето е с несиметрични очертания. Челото е ниско, очите са големи, носът и уста са слети, косата е къдрава. Представена е като два или три реда точки. Около шията има яка на дреха или палиум. Зад главата се виждат две хоризонтални рамене на кръст.

Оп. Бюст на владетел с корона и лорос, насреща. В дясната ръка държи кръст, а в лявата ръка – кълбо с кръст.

Медно ядро с частично запазена дебела позлата. Липсва част от периферията над главата на Исус Христос – под и вляво от бюста на владетеля. Възможно е там ядрото да е било пробито.

Тегло – 1,25 г; диаметър – 16/18 мм; посока на печатите – 4 ч.; местонамиране – Североизточна България, в Добричка или Шуменска област; АМ–Варна, фонд „Нумизматика“, инв. № IV 3365 (**табло XLI 6**).

Двете пластини копират един тип златни монети от три номинала (солид, семис и тремис) на император Юстиниан II от второто му управление (705–711). На техните аверси е представен Исус Христос, облечен в туника, с къса брада, къса, къдрава коса и кръст зад главата, а на реверсите им – бюст на императора с корона и лорос, в дясната ръка държи кръст върху основа с три стъпала, а в лявата ръка – кълбо с кръст² (**табло XLI 7**). Такъв тип солиди и семиси са отсичани и през управлението на император Михаил III (842–867), в периода 856–867 г., но при тях Исус Христос е с дълга брада и спусната до раменете дълга коса, а императорът държи лабарум и акакия³ Емисията прототип за имитациите е била отсечена непосредствено след като Юстиниан II повторно заел престола в Константинопол с помощта на хан Тервел през лятото на 705 г.⁴

През античността и средновековието неведнъж са били фалшифицирани златни монети. Запазените фалшификати са с позлате-

² За този монетен тип виж: Grierson 1968, 644–645, 648–649, nos. 1.1–13, 650–651, nos. 3.1–3, 652, nos. 5.1–3, pl. XLIII, nos. 1.2–7, 3.2–3, 5.1–3; Grierson 1982, 99, pl. 17, no. 301; Morrisson 1970, 396–398, 429–430, pl. LXIII, no. 01–07; Hahn 1981, 191–192, 273, Taf. 46, Abb. 1, 3, 5.

³ За солидите и семисите на Михаил III (842–867) виж: Grierson 1973, 454–455, 463–464, nos. 3.1–6, 4, pl. XXVIII, nos. 3.1–6, 4; Grierson 1982, 178, pl. 42, no. 772.

⁴ За връщането на Юстиниан II на власт виж: Теофан Изповедник ГИБИ III 1960, 266–267; Патриарх Никифор ГИБИ III 1960, 297–298; Георги Монах ГИБИ IV 1961, 48–49; Льв Граматик ГИБИ V 1964, 149; Георги Кедрин – Йоан Скилица, ГИБИ VI 1965, 215–216; Йоан Зонара ГИБИ VII 1968, 156–157; Анастасий Библиотекар ЛИБИ II 1960, 252–253; Теодор Скутариот ГИБИ VIII 1972, 215–216; Свидас ГИБИ V 1964, 309–310; Анонимен автор ГИБИ V 1964, 325; Хугон ЛИБИ III 1965, 9; за датировката на монетите виж: Grierson 1968, 644, 648–652; Grierson 1982, 99; Morrisson 1970, 398, 429–430; Hahn 1981, 191–192.

ни медни, бронзови, калаени или сребърни ядра и много заниженни спрямо оригиналните монети тегла. Наричат се *суберати* (subaeratus – меден отвтър), *фурета* (fourrées – запълнени) или *миксти* (mixte – смесен). В повечето случаи са отсичани в официалните монетарници със знанието на властите. Служили са за разплащане с наемници, за данъци към други държави и за търговия с племена, които слабо са познавали монетите или не са проверявали тяхното качество. Износването на златното покритие е разкривало тяхната непълноценност и те по естествен път са отпадали от монетооборота. В повечето случаи откритите екземпляри са пробити и са преизползвани за накити⁵ Известните от България фалшиви византийски златни монети са от всички исторически периоди на империята. Затова наличието на такива от началото на VIII в. не е изненада. Интересното при новите фурета е, че първото, а вероятно и второто, са анепиграфни имитации, стилово много различни от византийските оригинали. Те несъмнено са изработени извън Византия. Откриването им в днешна Североизточна България насочва търсенето на техния емитент сред тамошните българи.

Едва ли някога ще стане ясно, защо са изработени публикуваните тук две фурета. Очевидно е, че са били замислени като евтини заместители на скъпи монети. Диаметрите им са същите като на Юстиниановите тремиси (16/17 мм), но имат по-ниско тегло от тяхното (между 1,30 и 1,40 г) (Grierson 1968, 652; Morrisson 1970, 430).

Фактът, че едната пластина е пробита за пришиване или окачване донякъде ги асоциира с месинговите пендари за женски носии от XX в. През VII–IX в. подобно вторично приложение сред българите са имали някои пълноценни монети и повечето установени в миналото фурета. Служели са за съставни елементи на накити или са украсявали дрехи⁶. Затова може да се допусне, че въпреки монето-видния си облик, те са имали само декоративно предназначение за визуално въздействие. Такава идея е предложена за византийските солиди-фурета от времето на император Константин VII (913–959). Те били отсичани за да бъдат употребявани като жетони или медальони (Соколова 1960, 60).

Друга възможност е българите да са усвоили някои некоректни финансови похвати от византийците, включително даването на

⁵ Виж: Йорданов 1979, 8–12; Прокопов 1982, 26–28; Юркова 1983, 105–106, 145–146, 148–149; Владимирова-Аладжова 1993, 213–216; Vladimirova-Aladžova 2000, 45–48; Владимирова-Аладжова 2002, 200–202; Владимирова-Аладжова 2003, 125–127; Атанасов, Йорданов 1994, 65–66; Пенчев 1997, 23–26; Парушев 1999, 133–134; Парушев 2015, 107–108; Жекова 2003, 8; Велков 2008, 276–278; Йорданова 2009, 65–70; Димитров 2011, 376–378; Георгиев 2012, 73–81; Дочев 2014, 621–631.

⁶ По темата виж: Вернер 1988, 19–20, приложения 17–18; Дуйчев 1951, 108–109; Славчев, Йорданов 1979, 29; Йорданов 1979, 11–12; Лазаров 2012, 68–69.

фалшиви монети при разплащания със съседни народи. Не е изключено в техните производствени центрове за метални изделия да са изработвани фалшификати на византийски монети (вече установено за X в.), които да са насочвани извън България. Едва ли византийците ще да са могли да бъдат лъгани с имитации на техни монети, но хазари, славяни и авари биха били потенциални жертви на измами с такива пари. Общеизвестното съществуване на византийски фалшиви монети и изплащането на годишни трибути от Византия към България в злато можело благовидно да обясни, как у българите са се появили фуретата и донякъде ги е оневинявало, ако се установи, че са ги използвали.

Алтернативно приложение на фалшификатите би била злоупотреба при стоково-парични или междуличностни отношения в българското общество.

Най-малко вероятно изглежда въвеждането на български имитативни монети с принудителен курс в самата България. Ако такава мярка е била приложена, тя е имала за цел да се изтеглят към хазната наличните в населението златни византийски монети. Тяхната подмяна с гарантирани от самата държава монети – фурета изглежда да е логична, предвид съвременните монети и банкноти, които са без собствена стойност, но през ранното средновековие едва ли би се състояла. Все пак подобна хипотеза не трябва напълно да се изключва.

Без значение дали фуретата са се появили в България заради някакъв персонален интерес на отделен човек, или в резултат от държавна фискална политика, няма съмнение, че са имитирали златни монети, които в онзи момент били добре познати на населението. Монетите, използвани за техен прототип, са отсечени еднократно, непосредствено след като Юстиниан II станал за втори път император. Вероятно златните монети, с които хан Тервел бил дарен и щедро раздавал на войниците си (Свидас ГИБИ V 1964, 310), са били точно такива. В ново време единични екземпляри от тази емисия се откриват в Североизточна България (Жекова 2003, 54, Жекова 2006б, 14–15; Жекова 2007, 239). Историческите данни позволяват имитациите да бъдат датирани след завръщането на Тервел и неговата 50 000 армия (Анонимен автор ГИБИ V 1964, 325) в България през есента на 705 г. и преди повторното детрониране на Юстиниан II в края (ноември или декември) на 711 г.

Наличието на имитативни монети сред българите в началото на VIII в. подсказва, че още тогава е започнало формирането и реализирането на идеята за въвеждане на собствени аналози на византийските монети. Заради наложилата се представа за вида на монетите били следвани утвърдени и популярни за времето си иконографски схеми, заимствани директно от византийските монети.

Тази практика се запазила и е ясно проследима в производството на български имитации през IX–XII и в началото на XIII в.⁷ Като гравьорски стил тя намира отражение и в българското владетелско монетосечене през XIII–XIV в.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ:

ГИБИ = Гръцки извори за българската история

ЛИБИ = Латински извори за българската история

ХИБ = Христоматия по история на България

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

ИЗВОРИ:

ГИБИ I–VIII: Гръцки извори за българската история. Том I–VIII. София, 1954–1972.

ЛИБИ I–III: Латински извори за българската история. Том I–III. София, 1958–1965.

ХИБ I: Христоматия по история на България. Том I. София, 1964.

Анастасий Библиотекар: Анастасий Библиотекар. Хронография трипертита. – ЛИБИ II. София, 1960, 222–277.

Анонимен автор: Анонимен автор. Старините на Константинопол. – ГИБИ V. София, 1964, 322–326.

Георги Кедрин – Йоан Скилица: Георги Кедрин – Йоан Скилица. Кратка история. – ГИБИ, VI. София, 1965, 198–340.

Георги Монах: Георги Монах. Хроника. – ГИБИ IV.. София, 1961, 42–57.

Йоан Зонара: Йоан Зонара. История. – ГИБИ VII. София, 1968, 149–208.

Книга на Епарха: Книга на Епарха. – ГИБИ V. София, 1964, 9–11.

Лъв Граматик: Лъв Граматик. Хронография. – ГИБИ V. София, 1964, 141–168.

Папа Николай I: Папа Николай I. Отговори на папа Николай I до допитванията на българите. – ЛИБИ II. София, 1960, 65–125.

Патриарх Никифор: Патриарх Никифор. Бревиарий. – ГИБИ III. София, 1960, 226–289.

Свидас: Свидас. Азбучник. – ГИБИ V. София, 1964, 308–310.

Теодор Скутариот: Теодор Скутариот. Обзорна Хроника. – ГИБИ VIII. София, 1972, 214–303.

Теофан Изповедник: Теофан Изповедник. Хронография. – ГИБИ III. София, 1960, 290–306.

Хугон: Хугон. Хроника. – ЛИБИ III. София, 1965, 9–11.

⁷ За практиката през IX–XII виж: Oberländer–Târnoveanu 2005, 196–207; Йорданов, Жекова 2006, 197–198; Жекова 2006а, 199–203; Жекова 2006б, 16–17; Жекова 2008, 331–336; Йорданов 1980, 4–14; Пенчев 1990, 189–191, а за началото на XIII в. виж: Henty 1969, 218; Йорданов 1978, 4–14; Йорданов 1984, 52–53; Пенчев 1990, 191–194.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Атанасов, Йорданов 1994:** Г. Атанасов, Ив. Йорданов. Средновековният Ветрен на Дунав. Шумен, 1994.
- Бешевлиев 1981:** В. Бешевлиев. Прабългарски епиграфски паметници. София, 1981.
- Бобчев 1903:** С. Бобчев. Старобългарски правни паметници. Част I. София, 1903.
- Велков 2008:** Кр. Велков. Златна византийска монета-фуре на Михаил VII Дука (1071–1078) от с. Асеновец, Новозагорско. – В: Археологически и исторически проучвания в Новозагорско. Нова Загора, 2008, 276–278.
- Вернер 1988:** Й. Вернер. Погребалната находка от Малая Перещепина и Кубрат – хан на българите. София, 1988.
- Владиминова-Аладжова 1993:** Д. Владиминова-Аладжова. Неизвестни досега монети фуре. – Известия на Исторически музей – Шумен, VIII, 1993, 213–217.
- Владиминова-Аладжова 2002:** Д. Владиминова-Аладжова. Непознат вид монета-фуре от Копривлен. – Известия на Народния музей – Бургас, 4, 2002. *Studia in honorem Ivani Karayotov*, 200–202.
- Владиминова-Аладжова 2003:** Д. Владиминова-Аладжова. За един вид монети в античността и средновековието. – В: Традиция и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Велико Търново, 2003.
- Гайдаров 1969:** Н. Гайдаров. „Законъ соудний люддьмъ“ и проблемата за монетите на Първата българска държава. – Нумизматика, 1–2, 1969, 7–11.
- Георгиев 2002:** П. Георгиев. За столицата на Аспарухова България. – Исторически преглед, 5–6, 2002, 208–227.
- Георгиев 2004:** П. Георгиев. За монетната циркулация в българската столица през VIII–IX век. – В: *Acta Musei Varnaensis II*. Нумизматични и сфрагистични приноси към историята на западното Черноморие. Международна конференция, Варна, 12–15 септември 2001. Варна, 2004, 223–229.
- Георгиев 2011:** П. Георгиев. Изгубено монетно съкровище от района на Варна и неговото историко-археологическо значение. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 7, 2011, 87–107.
- Георгиев 2012:** П. Георгиев. Абасидско златно фуре от района на Плиска. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 8, 2012, 73–84.
- Димитров 2011:** Я. Димитров. Апликации-пропелери (краят на VIII–IX в.) и златна монета-фуре (1054–1055 г.) от разкопки на обекти във Вътрешния град на Плиска. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие, IV. Велико Търново, 2011, 371–386.
- Дочев 2014:** К. Дочев. Златни перпери-фурета на византийската фамилия Палеолози от периода 1294–1360. – В: Средновековният човек и неговият свят. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. дин Казимир Попконстантинов. Велико Търново, 2014, 621–631..
- Дуйчев 1951:** Ив. Дуйчев. Към въпроса за появата на парите в нашето народно стопанство. – Известия на Института за българска история, III–IV, 1951, 87–112.
- Жекова 2003:** Ж. Жекова. Каталог на монетите от зала „Съкровищница“ в Регионален исторически музей Шумен. София, 2003.
- Жекова 2006а:** Ж. Жекова. Монетите на император Роман I (920–944) от българските земи. Разпространение и характерни особености. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 3, част 1, 2006, 195–206.
- Жекова 2006б:** Ж. Жекова. Монети и монетно обръщение в средновековния

Шумен. София, 2006.

- Жекова 2007:** Ж. Жекова. Находки на византийски монети от Североизточна България (VIII – първата половина на IX в.). – В: Проблеми на прабългарската история и култура, 4-2. Сборник в памет на ст.н.с. I ст. дин Димитър Ил. Димитров. Материали от петата международна среща по прабългарска история и археология, Варна, 22–24.04.2004 г. София, 2007, 237–246.
- Жекова 2008:** Ж. Жекова. Имитация на златна византийска монета от X в. – В: Acta Musei Varnaensis VII-1. Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси към историята на черноморското крайбрежие. Международна конференция в памет на ст.н.с. Милко Мирчев, Варна, 15–17 септември 2005. Варна, 2008, 331–337.
- Йорданов 1976:** Ив. Йорданов. Едностранни златни монети-медальони с името на хан Омуртаг. – Нумизматика, 4, 1976, 18–34.
- Йорданов 1978:** Ив. Йорданов. Българско имитативно монетосечене от началото на XIII в. – Нумизматика, 3, 1978, 3–18.
- Йорданов 1979:** Ив. Йорданов. Византийски фалшиви златни монети (VI–XI в.). – Нумизматика, 4, 1979, 8–16.
- Йорданов 1980:** Ив. Йорданов. Ранни форми на монетно производство (XI–XII в.) в българските земи. – Нумизматика, 2, 1980, 4–14.
- Йорданов 1984:** Ив. Йорданов. Монети и монетно обръщение в средновековна България 1081 – 1261. София, 1984
- Йорданов 2001:** Ив. Йорданов. Корпус на печатите на средновековна България. София, 2001.
- Йорданов 2011:** Ив. Йорданов. Медальоните на хан Омуртаг (814–831). – Оттук започва България. Материали от втората национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България“ – Шумен, 14–16.05.2010 година. Шумен, 2011, 161–169.
- Йорданов 2016:** Ив. Йорданов. Корпус на средновековните български печати. Плиска–Преслав, 12. София, 2016.
- Йорданов, Жекова 2006:** Ив. Йорданов, Ж. Жекова. Отпечатъци на византийски монети върху оловни пластинки, намерени в хинтерланда на столицата Велики Преслав. – Археология, 1–4, 2006, 191–201.
- Йорданова 2009:** К. Йорданова. Варваризат-*фуре* на статер с името на Филип III Аридей от нумизматичната сбирка на НИМ–София. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 5, 2009. *Studia in honorem professoris Ivan Jordanov*, 65–70.
- Лазаров 2012:** Л. Лазаров. Омаядски дирхем от второто десетилетие на VIII в. в контекста на монетните находки в България от това време. – Нумизматика, сфрагистика и епиграфика, 8, 2012, 63–71.
- Лишев 1958:** Ст. Лишев. За проникването и ролята на парите във феодална България. София, 1958.
- Парушев 1999:** В. Парушев. Моливдовули и монети. – В: Л. Дончева–Петкова, Л. Нинов, В. Парушев. Одръци. Том I. Селище от Първото българско царство. София, 1999, 131–136.
- Парушев 2015:** В. Парушев. Новонамерени средновековни монети от Южна Добруджа (VII–XV в.). – Сб. Добруджа, 30, 2015, 107–145.
- Пенчев 1990:** Вл. Пенчев. Средновековни български монети. – В: Й. Юркова, Вл. Пенчев. Български средновековни печати и монети. София, 1990, 73–220.
- Пенчев 1997:** Вл. Пенчев. Три византийски монети „фуре“. – Минало, 3–4, 1997, 23–26.
- Прокопов 1982:** И. Прокопов. Ауреус-фуре на император Проб. – Нумизматика,

3, 1982, 26–28.

Светът след Исус: Светът след Исус. От I век преди Христа до Първата Световна война. Енциклопедия. Велико Търново, 2000.

Соколова 1960: И. В. Соколова. Серебряный монетный чекан Константина VII. – Нумизматика и эпиграфика, II, 1960, 57–60.

Юркова 1983: Й. Юркова. Нумизматични и сфрагистични паметници (867–1195/1203). – Й. Чангова, Д. Василева, Й. Юркова, К. Попконстантинов, П. Боев, Н. Кондова, Сл. Чолаков. Перник. Том II. Крепостта Перник VIII–XIV в. София, 1983, 102–170.

Grierson 1968: P. Grierson. *Dumbarton Oaks Catalogue. Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume Two. Phocas to Theodosius III (602–717). Part 2. Heraclius Constantine to Theodosius III (641–717).* Washington, 1968.

Grierson 1973: P. Grierson. *Dumbarton Oaks Catalogue. Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume Three. Leo III to Nicephorus III (717–1081). Part 1. Leo III to Michael III (717–867).* Washington, 1973.

Grierson 1982: P. Grierson. *Byzantine Coins.* Berkeley–Los Angeles, 1982.

Hahn 1981: W. Hahn. *Moneta Imperii Byzantini. Rekonstruktion des Prägeufbaues auf synoptisch-tabellarischer Grundlage. Band 3. Von Heraclius' bis Leo III. / Alleinregierung (610–720) mit Nachträgen zum 1. und 2. Band.* Wien, 1981.

Hendy 1969: M. Hendy. *Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081–1261.* Washington, 1969.

Morrisson 1970: C. Morisson. *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale. Tome Premier. D'Anastase Ier a Justinien II (491–711).* Paris, 1970.

Oberländer–Târnoveanu 2005: E. Oberländer–Târnoveanu. *Notes on the Beginnings of the Bulgarian Medieval Coinage.* – Acta Musei Varnaensis III–I. Българските земи през Средновековието (VII–XVIII в.). Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Александър Кузев, Варна 12–14 септември 2002. Варна, 2005, 183–214.

Vladimirova-Aladžova 2000: D. Vladimirova-Aladžova. *Antique and Medieval Subaerati Coins.* – *Macedonian Numismatic Journal*, 4, 2000, 45–48.

ТЕКСТ КЪМ ИЛЮСТРАЦИИТЕ:

Табло XLI 5. Медна позлатени имитация на златна монети на император Юстиниан II от емисия, отсечена през 705 г. (AM–Варна).

Табло XLI 6. Медна позлатени имитация или златна монета–фуре на император Юстиниан II от емисия, отсечена през 705 г. (AM–Варна).

Табло XLI 7. Солид на император Юстиниан II от емисия, отсечена през 705 г. (по Hess Divo, Auction 327, 22 October 2014, Lot no. 184).

(685-659, 705-711) FROM NORTHEASTERN BULGARIA

Igor Lazarenko
(*Summary*)

The numismatic collection of the Museum of Archaeology in Varna houses two copper gilded coin-like lamellae that imitate a type of golden coins of three nominal values (solidus, semis and tremis) of Emperor Justinian II from the rise of his second reign (705-711). Their obverses bear Jesus Christ in a tunic, with a short beard and short curly hair, and a cross behind his head; the reverses display a bust of the emperor with a crown and loros, in his right hand holding a cross upon a base with three steps, and in his left hand – globe with a cross (Pl. 000, fig. 1,2).

Both imitations are an-epigraphic and very different in style from the Byzantine originals. Beyond any doubt they have been made outside Byzantium. Their discovery in today's Northeastern Bulgaria directs the quest for their issuer among the local Bulgarians.

Obviously they have been designed as cheap substitutes for expensive coins. Their diameters are the same as of the Justinian's tremisses (16/17 mm), but their weight is lower compared to them (between 1,30 and 1,40 g).

The fact that one of the lamellae is pierced for sewing or hanging associates them to some extent with the brass pindari (golden coins) for female costumes from the 20th c. During the 7th – 9th c. some full coins and most of the fakes found in the past had such a secondary application among Bulgarians. They served as components of jewels or decorated garments. For that reason we can assume that despite their coin-like appearance they had only a decorative purpose.

Still another possibility suggests the Bulgarians have mastered some unfair financial techniques taken from the Byzantines including giving false coins when paying with neighboring peoples – Khazarians, Slavs and Avars. Alternative use of fakes would be misuse in commodity – monetary or interpersonal relations in the Bulgarian society.

The least likely is the introduction of Bulgarian imitation coins with a compulsory rate in Bulgaria itself. In case such a measure has been applied it was intended to withdraw to the treasury golden Byzantine coins available in the population.

The existence of imitative coins among the Bulgarians in the early 8th c. suggests that back then began the formation and realization of the idea of introducing their own analogues of Byzantine coins.